

Utjecaj narodnog melosa Hrvata, posebice iz Gradišća (Burgenlanda), na stvaralaštvo Josepha Haydna*

Lovro Županović, Zagreb

Ove (1982.) godine cijeli je (kulturni) svijet obilježio 150. obljetnicu rođenja austrijskog skladatelja Josepha HAYDNA (1732.—1809.). A imao je i zašto: Haydn je snagom svog talenta, a kao glazbenik grofova Esterházy na njihovim imanjima daleko od velikih središta, svojim djelima prodro diljem Evrope i još za života postao slavan.

»Otac« simfonije (kako su ga nazvali), ali i gudačkog kvarteta, Haydn je posebno zanimljiv i za nas Hrvate. O tome govori prinos kojim se naš časopis pridružuje obilježavanju spomenute obljetnice kako u našoj zemlji tako i izvan njezinih granica.

Ovaj je tekst usredotočen na objašnjavanje teza o:

- 1) izvorima hrvatske pučke glazbe u 18. stoljeću (u općenitom smislu);
- 2) njihovu odnosu prema Gradišću (Burgenlandu) i značenju za tu pokrajinu;
- 3) njihovoj relevantnosti za Haydnovo stvaralaštvo;
- 4) profiliranosti nekih aspekata glazbene građe hrvatskog narodnog podrijetla kojom se Haydn, po svemu sudeći, mogao koristiti u nekim svojim djelima;
- 5) mogućnosti utjecaja stvaralaštva J. Haydna na hrvatski narodni melos;
- 6) značenju Haydnova postupka s obzirom na jednu od pojava u razvoju glazbe 19. stoljeća.

Ad 1)

1. Naći se u ulozi prikazatelja izvora hrvatske pučke glazbe u 18. stoljeću, makar i u općenitom smislu, znači naći se pred tunelom u kome tek tu i tamo svijetli poneko slabašno svjetlo. Ono se odnosi na sjeverne krajeve zemlje (kontinentalna Hrvatska), u kojima dva dosad u cijelosti neproučena izvora mogu fungirati kao vrlo skromni pomagači u orijentiranju. To su:

a) III. izdanje CITHARAE OCTOCHORDAE (Zagreb 1757.). opsežnog zbornika duhovne sadržajnosti s eventualnim naslućivanjem pučkih melodijskih formanata u napjevima s hrvatskim (kajkavskim) tekstom;

* Tekst je (na francuskom jeziku) napisan za Međunarodni kongres »Joseph Haydn«, održan u Beču od 5. do 12. 09. 1982. godine.

b) rukopisna tzv. VARAŽDINSKA PJESMARIKA iz sredine 18. stoljeća s pretežno duhovnim napjevima (u velikoj mjeri neprecizno preuzetim iz *Citharae octochordae*) ali i s deset melodija na svjetovne tekstove na hrvatskom (kajkavskom) jeziku, od čega šest s vlastitom melodijom, a četiri s upućivanjem »ad notam« nekih od tih melodija. Sve melodije pisane su koralnom notacijom.

Južni krajevi zemlje (priobalna Hrvatska) ne mogu se pohvaliti ni time.

2. Relativno zahvalniji pokazatelj jest opsežna zbirka vrlo značajnoga hrvatskog glazbenog znanstvenika Franje Ksavera Kuhača (1834-1911) JUŽNOSLOVJENSKE NARODNE POPIEVKE, objavljena za njegova života u 4 knjige (Zagreb 1878-1881; peta knjiga u redakciji B. Širole i Vl. Dukata, Zagreb, ožujak 1941). Po godinama objavljivanja ona je neizravni, znači relativni pomagač: dopušta, naime, samo pretpostavku da je Kuhač — sakupljajući napjeve između 1859—1869. god. — mogao zateći pa zapisati i napjeve starijeg datuma, čak i u rasponu od stotinjak godina. To i nije neprihvatljivo imaju li se na umu predkuhačevski način života, sustav komuniciranja među ljudima, tempo i domet širenja utjecaja jedne sredine na drugu i sl.

3. Pretežni dio narodnih napjeva (vokalnih ili instrumentalnih) iz te zbirke, relevantan za hrvatsko stanovništvo bez obzira na regiju življenja, pripada samo određenoj pokrajini. Međutim, ima i podosta napjeva koji su prisutni u nekoliko različitih regija, djelujući kao svojevrsna spona između njih. Jedan je od takvih, na primjer, napjev *V jutro rano ja se stanem*, prisutan s malim varijantama u Gradišću (Burgenlandu), Međimurju, Hrvatskom zagorju i najbližoj okolini Zagreba.

Ad 2)

Prihvatimo li Kuhačevu zbirku kao neizravni a mogući izvor za uvid u hrvatsku pučku glazbu u drugoj polovici 18. stoljeća i uzmemo li u obzir ono što je maločas rečeno, imamo samo približan odgovor na drugu tezu. »Približan« zato, jer se odnosi samo na novije doba i upućuje samo usputno na mogućnost međusobnog prožimanja utjecaja hrvatskih regija, u našem slučaju onih iz stare domovine, na hrvatsko stanovništvo Gradišća (Burgenlanda).

Ad 3)

Upravo je Kuhač — proučavajući sakupljene hrvatske narodne napjeve i pokušavajući im odrediti starost, a poznavajući dobrim dijelom opus J. Haydna — prvi bio zapazio identičnost nekih od tih napjeva s temama u nekim Majstorovim djelima. Našao ih je ili kao melodijske cjeline ili kao dijelove u njegovim vokalnim, komornim, orkestralnim, koncertnim i vokalno-instrumentalnim skladbama,¹ pa o tome u Zagrebu 1880. god. objavio posebnu studiju s naslovom *Josip Haydn i hrvatske narodne popievke*. U njoj je — između ostalog — nabrojio oko tridesetak takvih slučajeva te za polovicu njih naveo točne narodne predloške, dok je za ostale ukazao na mogućnost sličnosti.

Za nas danas nije toliko važan broj takvih slučajeva nego činjenica da se mogu identificirati. Ne mora se objašnjavati način na koji je Haydn mogao doći do tih primjera kad je poznato da je tridesetak godina (1761—1791.) živio i djelovao u Eisenstadtu (Željeznom) okružen pretežno hrvatskim življem.

Ad 4)

1. Poblize proučavanje tih primjera dovodi do ovih spoznaja:

a) njihova glazbena građa — uz rijetke iznimke (v. primjer br. 1 b) — u osnovi pokazuju izrastanje iz evropske glazbene tradicije kako po metroritmičkoj i melodijskoj tako i po tonskorodovskoj (tonalnoj) pripadnosti;

b) metroritmička komponenta izražena je uobičajenim obrascima, a melodijska vrlo pjevnom linijom, koja redovito najprije tendira k usponu a potom se smirila u početnom (niskom) registru;

c) tonskorodovska (tonalna) pripadnost jest durska odnosno molska s jednako zastupljenim završecima na tonici kao i na tzv. II. stupnju stonovite ljestvice;

d) formalna struktura napjeva ide od osmerotakta ostvarenog najčešće u okviru male periode (ali i slobodnije shvaćene velike glazbene rečenice) do jasno izraženog oblika (male) dvodijelne pjesme.

2. Te kvalitete, izrasle iz glazbene izričajnosti u kojoj je nastajalo i Haydno stvaralaštvo, mogle su upravo po tome privući Majstora. Uz to je on takvoj građi mogao prilaziti i kao znatiželjnik, ali ponekad možda i zatečen raspoloživim vremenskim rokom s obzirom na stvaralačke obveze koje je imao prema svom poslodavcu.

3. Haydnovo korištenje preuzetom građom ne očituje tehniku rada s motivom (motivima).² On najčešće uzima (doslovno ili ponešto modificirano) ili cijeli napjev (npr. *Divojčica potok ga-*

zi...) ili jedan njegov dio (*V jutro rano...*) pa ga onda — radi li se o opsežnijem stavku — tijekom stavka donosi nekoliko puta.

Što se, pak, tiče dijela narodnog napjeva *V jutro rano...*, za koji je Kuhač tvrdio da je Haydna poslužio za početak nekadašnje austrijske državne himne *Gott erhalte...*, valja spomenuti i zanimljivo upozorenje Ernsta Fritza Schmidta³ o njezinu mogućem ishodištu iz (početka) gregorijanske melodije *Pater noster*. To i nije bezrazložno, ali onda — zbog u osnovi pentatonske jezgre i gregorijanike (u općenitom smislu) i narodnih napjeva mnogih evropskih naroda — nužno nameće preispitivanje narodne izvornosti ovih posljednjih.

4. Haydn se na još jedan način koristio zakonitostima narodnog glazbenog stvaralaštva. Učinio je to (povremenim) strukturalnim preoblikovanjem vlastitih četverotaktnih glazbenih misli u peterotaktne. Poslužio se, znači postupkom atipičnim za evropsku glazbenu tradiciju, a svojstvenim narodnoj, posebice slavenske provenijencije (v. pr. br. 5, a-d).

Ad 5)

Bilo bi manjkavo u ovom tekstu ne upozoriti i na mogućnost razmatranja i obratnog slijeda utjecaja, tj. od Haydna u narod. Moguće je, na primjer, uzeti u obzir pretpostavku da je Majstora melodika, kristalno čista, neposredna i prihvatljiva širem krugu slušatelja, mogla postati toliko bliska narodu da ju je on u ponekim slučajevima, i s njemu tipičnim modifikacijama, mogao prihvatiti kao dio svoje podmetnuvši joj odgovarajuće tekstove.

To mišljenje nije novo,⁴ ali je njegovo dokazivanje na način kako je to radio Kuhač za obratnu tezu još uvijek, međutim, praktički neostvarivo zbog skoro nemogućeg preciznog utvrđivanja geneze narodnih napjeva relevantnih za našu temu.

Ad 6)

Opisanim postupcima korištenja narodnim napjevima Hrvata (a to, in modo grosso, vrijedi i za one Francuza, Mađara, Rusa i Cigana), ostvarivanim u duhu svoga vremena, Haydn u povijesti glazbe dobiva posebno značenje: On (s Beethovinom) stoji i kao svojevrsni završetak jednog načina takvog rada u profesionalnoj glazbi, prisutnog još od vremena truvera, i kao (svojevrsni) najavlivač jednakih tendencija u 19. stoljeću. One će se, međutim, očitovati — i to kod skladatelja tzv. nacionalnih škola — produbljenijim odnosom prema preuzimanoj (narodnoj) građi ne samo sa stajališta harmonije nego (još više) nastojanja za podvlačenjem i ostvarivanjem njezinih tzv. unutrašnjih kvaliteta (na primjer Chopin).

Bez obzira na to, Haydnovo značenje ostaje: on je narodnoj glazbenoj tematici njezinim interpoliranjem u svoje stvaralaštvo potvrdio njezinu

¹ Vidi priložene primjere u Dodatku, osim za posljednje područje.

² Postupak mu, dakle, nije identičan Beethovenovu u *VI. simfoniji* s narodnim napjevom iz Gradišća (Burgenlanda) *Kiša pada, trava raste, bor se zeleni*.

³ Usp. njegovu monografiju *Joseph Haydn, ein Buch von Vorfahren und Heimat des Meisters*, Kassel 1934., u kojoj je iznio protudokaze Kuhačevoj tezi o Haydnovu hrvatskom podrijetlu.

⁴ Usp. Michel Brenet [pravu ime Antoinette-Christine-Marie Bobillier], *Haydn*, Paris 1909.

iskonsku umjetničku vrijednost i dao joj dostojanstvo kakvo dotad nije imala. Dokazao je vrlo eklatantno kako prividno skromna narodna tvorevina u ruci Majstora može postati izvorom duboke doživljenosti.

Time je na najljepši mogući način odano priznanje stvaralačkim sposobnostima naroda, iz kojeg su takve melodije potekle.

Dodatak: IZABRANI NOTNI PRIMJERI

Pr. 1

a) Gudački kvartet u C-duru
(Hob. III: 39 IV)

Presto - Viol 1

»Kuna-kolo«
Živahno Hrvatska (Dalmacija) (također i Bosna)

Što se ku-naš ku - no na-ša? što so -
ku - naš ku - no na-ša? Jer sam mla - da,
jer sam mlada iz - pro - še - na.

b) Gudački kvartet u A-duru
(Hob. III: 24 I)

Presto-Viol. 1

Hrvatska (Krašić)

Sve - ti Pe - ter vu raj še - će, za njim
nje-gva maj-ka te - će, te - kom te - će
gr - lom vi - će: daj po - će-kaj sinek Pe - ter.

Pr. 2

Simfonija br. 103 u Es-duru

II. stavak
Andante
a¹

Veliki Borištof
(Grosswarasdorf)

Na travniku, na travniku trava pona - rasla;
na travniku, na travniku trava po - na - rasla.

a²

Bandol
(Weiden b. Rechnitz)

Jur po - sta-je pro - tu - litje, ve-se-lo j' ki-
Ze - le - nu se go - ra loze, ze - le - nu tra-

tje. ve. sad je cve - tje po svih lozah,
zdenci to - ču po do - li - nah, rosja
j' po sit - vah, ro - sja j' po sit - vah.

IV. stavak

b

Veliki Borištof
(Grosswarasdorf)

Andante ♩ = 60

Di-voj-ti-ca po-tok ga-zi, no-ge joj se be-lu; di-voj-ti-ca
po-tok ga-zi, no-ge joj se be-lu.

Simfonija br. 104 u D-duru

IV. stavak

c

Allegro spiritoso

Kolnov
(Kópháza)

Andante agitato ♩ = 84

Oj Je-le-na (Je-le-na), ja-bu-ka ze-le-na; oj Je-le-na (Je-le-na),
ja-bu-ka ze-le-na. Pod njom ra-sla, pod njom ra-sla tra-va di-te-
li-na, pod njom ra-sla, pod njom ra-sla tra-va di-te-li-na.

Pr. 3

Koncert za glasovir i ork. u D-duru

III. st.
Glasovir

Hrvatska
(Slavonija, Dalmacija) (tak. i Bosna)

Širi kolo

Pr. 4

Gott er - hol - te Franz den Kai - ser, un - sern gu - ten Kai - ser Franz!
 Lan - ge le - be Franz der Kai - ser in des Glückes hell - stem Glanz!

Čemba
(Schandorf)

Allegro ♩ = 120

Vju - tro ra - no se ja sta - nem malo pred zo - rom;

v jutro rano se ja sta - nem malo pred zo - rom.

Kolnov
(Kópháza)

Allegro ♩ = 120

V ju - tro ra - no se ja sta - nem malo pred zo - rom

ma - lo pred zo - rom.

Hrvatska
(Međimurje)

Stal sem se ja v jutro ra - no. stal sem se ja

v jutro ra - no, malo pred zor - jum, malo pred

zor - jum.

Hrvatska
(Marija Bistrica)

Stal se jesem rano jutro, stal se jesem rano

ju - tro malo pred zor - jum, malo pred zorjum

Hrvatska
(Sv. Ivan Zelina)

Stal se jesem rano ju - tro, stal se jesem rano

jutro malo pred zorju, malo pred zorju.

Telemann
Rondo za glasovir

PA - TER NO - STA RUI ES IN COE - LIS

Pr. 5

*Divertimento br. 1. za 2 ob., 2. cor.,
2 fgta, fag, obl. i serpent — II. st.*

Andante

Hrvatska
(Međimurje)

VU - PREH O - ĆI VU TO NE - BO VI - SO - KO.

Moravska
(CSSR)

[ZA - ZE - LE - NI TRA - VO, TRA - VI - CE ZE - LE - NA,]

Makedonija

NIK - NA - LO, NIK - NA - LO CVE - KE ŠA - RE - NO.